

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Uroš Bijelić

Metamorfoza urbanega območja – dvanajst let po Expu '98:

Park narodov v Lizboni: študija primera

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Uroš Bijelić

Mentor:izr. prof. dr. Marjan Hočevar

Metamorfoza urbanega območja – dvanajst let po Expu '98:

Park narodov v Lizboni: študija primera

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Metamorfoza urbanega območja – dvanajst let po Expu '98: Park narodov v Lizboni: študija primera

Pristaniška mesta se zadnjih trideset let intenzivno soočajo s procesi globalizacije. Obalna območja teh mest so še posebej izpostavljena tem procesom, saj so že zaradi logistično dominante lege (med celino in vodnim virom), skozi čas služila za različne družbeno-gospodarske interese. Zaradi deindustrializacije je industrijsko območje na obali vzhodne Lizbone izgubilo mesto-tvorni pomen ter posledično postalo neizrabljen in industrijsko degradiran mestni prostor. Povečana terciarizacija gospodarskih dejavnosti sta pospešila investicije v urbano mestno prenavo, predvsem strateško pomembnih območij znotraj mest. Finančno okrepljena Portugalska oz. Lizbona, si je želela sočasno z urbano mestno prenavo, gostiti mednarodni »mega-dogodek«, ki bi ji, poleg novega mestnega območja, povečal morebitno mednarodno prepoznavnost. Metamorfoza degradiranega obalnega prostora je bila tako predvidena v dveh fazah. V prvi je bilo potrebno urediti prostor za prizorišče svetovne razstave (Expo), v drugi pa sodobno in trajnostno naravnani prostor, ki bi bil vpet v širši mestni prostor, poleg tega pa bi zadovoljeval potrebe po območju mešane rabe. Na vprašanje, v kolikšni meri se je sedanje novo območje, imenovano Park narodov, uspešno transformiralo v mesto-tvorni element Lizbone, je težko enoznačno odgovoriti. Po eni strani ima območje lastnosti mesta v mestu, ki je samozadostno območje mešane rabe in ni odvisno od svoje okolice, torej izrazito ne mesto-tvorno, po drugi strani pa nanj lahko gledamo kot turistično in priložnostno območje, ki privablja domače in tuje obiskovalce ter na ta način opravlja funkcijo zadovoljevanja sodobnih potrošniških vzorcev.

Ključni pojmi: deindustrializacija, svetovna razstava, revitalizacija, novo središče.

Metamorphosis of urban place – twelve years after Expo '98: Park of the Nations in Lisbon: case study

For the last thirty years, port cities have been confronting intensively with the globalisation processes. Waterfronts areas are especially touched by these processes since they occupy logistically dominant locations (between inland and water) within the city that have been for many years in the service of diverse socioeconomic interests. Due to arrival of deindustrialisation, the Industrial area in the eastern part of Lisbon's waterfront lost its ability to remain city-building element and became unused and industrially degraded city space. Increased development of tertiary sector boosted investments for the urban redevelopment notably for strategically important city's areas. Financially enhanced Portugal and Lisbon were aspired to achieve simultaneously the urban redevelopment and to host international mega-event which would give the city a new urban area and potentially wider international recognition. Metamorphosis of a degraded waterfront area was outlined in two stages. The first stage was a preparation of a setting for the world exposition (Expo) and the second aimed for a modern, sustainable place that would be incorporated in a broader city space with capability to satisfy the needs of mixed-use urban area. Whether this new urban area now known as Park of the Nations was successfully transformed into city-building element of Lisbon is difficult to answer without ambiguity. On the one hand this new urban area features attributes of the city within a city that is self-sufficient place of mixed-use, independent from its surroundings, therefore lacking the city-building property, but on the other hand we can acknowledge it as touristic and leisure area that appeals to domestic and foreign visitors thus serves in a function of satisfying modern consumers' patterns.

Keywords: deindustrialization, world exposition, revitalization, new centrality.

Kazalo vsebine

1 UVOD.....	6
2 TEORETSKI OKVIR.....	8
2.1 Mesto v procesu globalizacije – (ne)posredni vplivi globalizacije.....	8
2.2 »Mega-dogodki« in njihov vpliv na urbano transformacijo.....	9
3 SVETOVNA RAZSTAVA IN »MEGA-DOGODEK«	12
3.1 Lizbonski Expo '98	14
4 EXPO KOT POSPEŠEVALEC URBANIZACIJE	16
5 LIZBONSKI PARK NARODOV – OBDOBJE PO EXPU.....	18
5.1 Zapuščina Expo prizorišča	18
5.2 Mesto-tvornost širšega območja	23
6 RAZISKAVA	26
6.1 Raziskava o namembnosti območja Parka narodov	26
6.2 Spletni forum in omejitve raziskave.....	26
6.3 Analiza odgovorov in interpretacija rezultatov	28
7 SKLEP.....	34
8 LITERATURA	36
PRILOGE	39
Priloga A: Spletni vprašalnik	39
Priloga B: Statistične analize Kwik Surveys	41
Priloga C: Park narodov (območje mešane rabe)	43
Priloga Č: Komodifikacija prostora (območje mešane rabe)	44
Priloga D: Obseg celotnega območja Parka narodov (črtkano).....	45

Kazalo slik

Slika 4.1: Lokacija in obseg Expa / Parka narodov v Lizboni	17
Slika 4.2: Območje Parka narodov 1993 in 2005	17
Slika 5.1: Stolp Vasco da Gama s hotelskim prizidkom.....	22
Slika 5.3: Ločnica med socialnim blokovskim naseljem in Parkom narodov	25

Kazalo tabel

Tabela 3.1: Najpomembnejši vidiki Expa '98 prepoznani s stani obiskovalcev.....	14
Tabela 3.2: Klasifikacija svetovnih razstav po BIE	15
Tabela 5.1: Pogostost zaznavanja eskapizma in prebega v Parku narodov	20
Tabela 5.2: Turistične (komercialne) prenočitve v lizbonski regiji (1994/2006)	21
Tabela 6.1: Deleži naklonjenosti do Parka narodov	30
Tabela 6.2: Deleži razlogov obiska Parka narodov	31
Tabela 6.3: Deleži uporabe transportnih sredstev	32

1 UVOD

S pojavom procesa deindustrializacije, mesta izgubljajo lokacijsko dragocene prostore, ki bi potencialno lahko služili za mesto-tvorna območja. Z revitalizacijo zapuščenih industrijskih predelov mest, si mestne vlade prizadevajo, da bi te urbane vrzeli transformirale v privlačna območja mešane rabe, ki bi ljudi zvalila vanje in jih v njih tudi zadržala.

Nekoč industrijski prostor znotraj mesta Lizbone je območje, podobno kot večina drugih obvodnih predelov mest, služilo za luške ter logistične industrije povezane s transportom in predelavo. Z upadom fordističnega principa dela so v Lizboni in v drugih razvitejših mestih, predelovalne industrije izgubljale na pomenu, za te namene »rezervirana« območja znotraj mesta pa so začela propadat.

Trajajoča deindustrializacija razvitih držav in globalna vpetost držav v naftno krizo ter poleg tega še sočasni notranji politični konflikti v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, predstavljajo na nek način generator vzrokov za degradiranje, glede funkcionalnosti zelo specifičnega prostora oziroma območja v mestu. V tem obdobju se je nekoč mesto-tvorno lizbonsko območje, brez vsakršne kontrole razvijalo v prizorišče, ki je ilustriralo družbeno ekonomske težave prostorske entitete.

V primeru urbane metamorfoze območja, katere povod je bil lizbonski Expo¹, preučujemo veliko deindustrializirano in degradirano območju znotraj mesta, ki je bilo v namen mednarodne prireditve podvrženo popolni urbani revitalizaciji.

V teoretskem poglavju naloge predstavljamo različne procese globalizacije v odnosu z mestom, ki jih lahko konkretno apliciramo na primer Lizbone. Ti pojavi so pomembni za bolj celostno razumevanju urbanega prostora, ki se prilagaja pod trajnim vplivom globalizacijskih silnic. Sprva je globalizacija do neke mere vplivala na mesto oziroma na mestno območje tako, da ga je preko deindustrializacije ohromila. Nadalje gledamo na globalizacijo kot na vzvod, ki je povzročil urbano revitalizacijo s pomočjo mednarodnega »mega-dogodka«, oziroma konkretnije preko obsežnega urbanističnega projekta. V zadnjem delu

¹ Svetovna razstava oz. svetovni sejem; glej 3. poglavje.

teoretskega poglavja govorimo o vidiku globalizacije, ki novo nastalo območje na novo definira preko globalnih urbanističnih trendov, globalnih produktov in globalnih oblik življenjskih stilov ter modernih vzorcev potrošnje.

V nadaljevanju bomo zato preučili nekdanji pomen »mega-dogodka« Expo ter njegov današnji domet v kontekstu gostujočega mesta. Nato bomo preverili njegovo izvedbo v Lizboni preko vizije ključnih organizacijskih teles s samo uprizoritvijo »mega-dogodka« ter še posebej njegovo nadaljnjo trajnostno implementacijo prizorišča v širšo okolico.

Po končanem dogodku sta se namreč prizorišče dogodka ter širša okolica postopoma transformirala v pravo urbano mestno četrt s stanovanjskimi in poslovnimi stavbami, nekdanji prizoriščni objekti pa so za te potrebe spremenili svojo prvotno namembnost in dobili trajno funkcionalno uporabo.

V sledečem poglavju nas bo torej zanimalo, do kakšne mere se je širše območje Expa, imenovano Park narodov, uspešno integriralo v lizbonsko regijo. Tu se bomo ukvarjali predvsem z negativnimi in pozitivnimi trendi mesto-tvornosti preučevanega območja.

V zadnjem delu naloge se bomo preko vsakodnevne izkustvene ravni sodelujočih v spletni anketi omejili na mesto-tvorno območje mešane rabe v kontekstu potrošniške ter prosto-časovne vsebine, ki jih ponuja. Rezultati bodo služili za orientacijo pri prepoznavanju vsebin, ki danes privabljajo obiskovalce v Park narodov.

Glavna premisleka diplomske naloge torej sta:

V kolikšni meri je Park narodov pozitiven mesto-tvorni element Lizbone?

in

V kolikšni meri zapuščina Expa ohranja privlačnost novega območja?

2 TEORETSKI OKVIR

2.1 Mesto v procesu globalizacije – (ne)posredni vplivi globalizacije

Vplivi globalizacije gospodarskih razmerji so pomembni za mesto, urbane družbe in kulture. V zadnjih desetletjih so bile velike metropolitanske regije zaradi globalizacije in globalnosti proizvodnje, podvržene velikim transformacijam urbanega prostora. Urbani prostor se je spreminjal pod vplivom globalnih tokov kapitala, dela, tehnoloških inovacij in informatizacije. Ustvarjati so se začeli novi prostori industrije, medtem ko so stari zamirali. Ti stari prostori industrije so posledica deindustrializacije, ki...

...se najpogosteje opredeljuje kot zmanjševanje števila zaposlenih v industriji. Izraz se je pojavil v osemdesetih letih 20. stoletja, proces pa naj bi se začel v Združenih državah Amerike že dve desetletji prej, v drugih razvitih industrijskih državah pa v sedemdesetih letih 20. stoletja. V ožjem smislu pomeni izraz deindustrializacija selitev industrije s starih industrijskih območij na dotlej neindustrializirana območja ali celo v druge države. V širšem pomenu se z deindustrializacijo označujejo tudi družbenogospodarske spremembe, kot je prevlada storitev, zato se ob pojmu deindustrializacija uporablja tudi izraz terciarizacija. (Lorber v Kušar 2005, 5; Rowthorn in Ramaswamy v Kušar 2005, 5; Slavec v Kušar 2005, 5; Vrišer v Kušar 2005, 5)

»... Novi prostori so začeli spreminjati urbane identitete ter divizije dela. Pojavil se je na novo polariziran in fragmentiran vzorec družbene in prostorske stratifikacije.« (Soja v Critchley 2004, 13; Critchley 2004, 13)

Spreminjajoča struktura svetovnega gospodarstva je vplivala in vpliva na veliko razsežna urbana prestrukturiranja. Prevlada mednarodnih storitvenih dejavnosti je olajšala razvoj novih mestnih okrožjih znotraj mest in porast »globalnih mest«, ki jih vežejo skupne lastnosti na račun bivših industrijsko-obrtnih dejavnosti.

Behrman in Rondinelli (1992) govorita o globalizaciji, ki predstavlja pritisk na mesto, da to razvija specifično kulturo, ki bi pritegnila posle, investicije in

visokotehnološke profesionalce, pri tem pa bi zadržali svoje rezidente in podjetnike.

Večja mobilnost kapitala zaradi izboljšane telekomunikacije infrastrukture ter želja privatnih investorjev po večji globalni navzočnosti povzročata med mesti večjo tekmovalnost za doseganje čim večjih deležev končnih ekonomskih virov. Rezultati teh sprememb se kažejo v premikih v mestnih vladah s pretežno upraviteljskim vodenjem k podjetniškim pristopom. (Critchley 2004, 21)

Zaradi omenjenih procesov se tradicionalna monocentrična mesta spreminjajo v bolj kompleksne prostorske stvarnosti, ki temeljijo na številnih centrih, ta pa vsebujejo vse več delovnih mest. Centri so lahko bolj specializirani, na primer opravljajo nalogo regionalnega nakupovalnega centra, vsebujejo velik industrijski park ali različne urade, po drugi strani lahko govorimo o novih centrih, ki vsebujejo raznovrstne vsebine in o njih govorimo kot o urbanih območjih mešane rabe.

Ta nova struktura je posledica sprememb v organizaciji proizvodnega procesa, oblikovanje storitvenih dejavnosti ter na znanju temelječega gospodarstva, poleg tega ima vpliv na te spremembe tudi transportna in komunikacijska tehnologija v kombinaciji s povečano stopnjo bogastva.

2.2 »Mega-dogodki« in njihov vpliv na urbano transformacijo

»Mega-dogodki so prominentni dogodki, ki trajajo nekaj mesecev, njihov namen se po navadi preučuje v kontekstu gospodarskega in turističnega vpliva. (Hall in Getz v Hiller 2000, 439) »Na mega-dogodke« lahko gledamo tudi v luči, da ti igrajo vlogo pridobivanja kapitala preko globalnih sponzorstev, medijskega pompa in komodifikacije zabave.« (Whitson in Macintosh v Hiller 2000, 439)

»Zapostavljeni vidik »mega-dogodkov« je urbani proces, ki se sočasno odvija. Ta proces se kaže v izgradnji novih markantnih stavb ter obnovi urbanih prostorov (trgi, parki, stanovanjske zgradbe, trgovine). Ne glede na to, da se »mega-dogodki« odvijajo kratek čas, ima njihov pravi pomen za gostujoče mesto precej dolgoročnejši vpliv.« (Ritchie in Hall v Hiller 2000, 439)

»Globalizacija in ekonomsko prestrukturiranje mest sta velikokrat pomemben faktor, ki uporabita »mega-dogodek« za stimulans k urbanistično-ekonomskemu razvoju.« (Roche in Hughes in Mules v Hiller 2000, 439) Mednarodni kapital lahko okrepi mega-dogodek v obliki »oglaševanega prostora«, v katerega se stekajo investicije. (Kerns in Philo v Hiller 2000, 439) »Mega-dogodki« so še posebej uporabni, ko igrajo na noto urbanega pospeševalca, ki zagovarja dolgoročno rast gospodarskega razvoja in ustvarjanja delovnih mest. Da je »mega-dogodek« resnično »kriv« za tovrstni razvoj je stvar debate, poleg tega je njegov vpliv težko izmeriti. (Compton in McKay v Hiller 2000, 439)

»Mega-dogodek« je v postindustrijskih mestih pogosto povezan z obnovo območja znotraj mesta in njegovo posledično gentrifikacijo ter komodifikacijo zabave, ki predstavljajo novo osnovo za središče mestnega življenja. (Mullins in Hamnet v Hiller 2000, 440) S sociološkega vidika »mega-dogodek« najpogosteje simbolizira spremembo družbenega razreda v prostoru prizorišča dogodka. Te posledice so vidne v preselitvi delavskega razreda in industrije, ko se ob tem na njeno mesto priselita srednji razred in potrošniki. (Bounds in Olds v Hiller 2000, 440)

Postmoderna potrošniška družba hlepi po spektaklih in nenehni zabavi, to je odlična priložnost za snovalce novih urbanih območij. Disfunkcionalni prostori, ki so potencialno dobro dostopni, in kjer je zgoščenost ljudi dovolj velika, snovalci spreminjajo v prizorišča, ki v poligonu komodificiranih prostorov zadovoljujejo potrebe po potrošnji.

Koncepti disneyzacije (Bryma 1999), mcdonaldizacije (Ritzer 1993), ludifikacije (Baptista 2005) ter fantazijskega mesta v primeru Las Vegasa (Hannigan 1998) so v pomoč pri prepoznavanju in pojasnjevanju novejših urbanih transformacij, ki so post festum Expa '98 zastopane v Parku narodov. Ti koncepti se v nanašajo na družbeno in morfološko spreminjanje urbanega območja, ki postaja tematizirano prosto-časovno prizorišče, ki deluje na principu potrošnje, in je zaradi tega močno racionaliziran in nadzorovan. (Pereira in Nofre 2011, 660)

Prizorišča »mega-dogodkov« skratka pomenijo izbris preteklosti nekega javnega teritorija znotraj mesta. Prostor zastarelega industrijskega območja očistijo, tamkajšnjim prebivalcem ponudijo kompenzacijo za njihovo izselitev.

Investitorji prostor preoblikujejo za potrebe modernih potrošniških vzorcev, rezidenčne in komercialne vsebine cenovno prilagodijo za višje dohodkovne skupine ljudi.

3 SVETOVNA RAZSTAVA IN »MEGA-DOGODEK«

»Mega-dogodek« se je žanrsko uveljavil v poznem 19. stoletju, torej v času vzpostavljanja narodov in imperijev v industrijsko razvijajočih kapitalističnih družbah ZDA in Zahode Evrope. To obdobje je zelo znano upodobil Eric Hobsbawm (1992), ki ga je okarakteriziral kot val »izumov tradicij«, pri tem se je nanašal na različne športe in (svetovne) razstave, ki naj bi bili vodilni primeri tako imenovanih kulturnih izumov. (Roche 2003, 100)

O svetovnih razstavah kot instituciji lahko govorimo od uveljavitve BIE² dalje. Takrat se je začelo sistematično prirejanje svetovnih razstav pod okriljem krovne organizacije.

Pred prihodom elektronskih množičnih medijev so bile svetovne razstave daleč najbolj pomembni »mega-dogodki«. Predstavljale so unikatne enciklopedične zbirke spektakularnih in prvovrstnih primerkov sodobnih znanstvenih in tehnoloških napredkov, za katere se je predpostavljalo, da bodo spremenili način življenja običajnih ljudi. (Roche 2003, 105) Svetovne razstave (v nadaljevanju Expo) so bile običajno povezane z osrednjo temo, ki je imela v svetovnem merilu in v danem času relevantno vlogo ter bila vizualno okrepljena s pomočjo napredne arhitekture, ki je simbolizirala prizorišče in tematiko. (Ritchie 1984, 2)

Podporniki so videli Expo kot tvorca napredka in zgodovine. Precej drugačen je bil z vidika kritikov, med njimi naj izpostavimo Benjamina Walterja, ki je pisal leta 1935 o Expu kot o »romarskem kraju blagovnega fetišizma, ki vključuje ritualno čaščenje blagovnih dobrin.« (Benjamin v Roche 2003, 106)

V poznem 19. stoletju je bilo več razstav, katerih teme so se osredotočale na potenciale električne energije. V medvojnem obdobju so bile pomembne teme, kot so na primer množični transport in komunikacijske tehnologije (avtomobili,

²Bureau International des Expositions (v prevodu: Mednarodni biro za razstave) je medvladna organizacija, ki je zadolžena za nadzor koledarja, kandidatur, izborov in organizacij svetovnih in mednarodnih ekspozicij (Expo). Ustanovljena je bila leta 1928 s podpisano mednarodno konvencijo, ki je vzpostavila red za pravice in odgovornosti organizatorjev in udeležencev Expa. Naloga BIE je vzdrževanje integritete in kakovosti Expo-v, da bi ti lahko nadaljevali z izobraževanjem javnosti ob tem pa promovirali inovacije za potrebe človekovega napredka.

letala, telefon, radio, film, televizija). (Rydell 1984, 1993; Rydell in Gwinn, 1994; Roche 2000, 2. pogl.) V povojnem obdobju je bila v ospredju miroljubna uporaba jedrske energije (Expo v Bruslju 1958) ter kasneje nekako manj impresivne razstave s temami o znanstvenih interesih o ekologiji ter obsegu znanja pri obvladovanju okoljske krize (npr. Expo v Lizboni 1998). (Roche 2003, 106)

Kakorkoli, v poznejšem modernem času (od 70. let 20. stoletja dalje) je mednarodni kulturni primat povezan z Expom prehitela popularna kulturna drama mednarodnih športnih dogodkov, še posebej Olimpijske igre in Svetovno nogometno prvenstvo. Medtem ko so novodobni Expi še vedno pomembni za gostujočo mesto in državo, ti zdaj ne morejo konkurirati s kapaciteto športnih dogodkov, ki jih televizija spreminja v globalne »medijske dogodke« (Dayan in Katz v Roche 2003, 107) in svetovne drame, ki jih naenkrat gleda na stotine milijonov ljudi po svetu. (Roche 2003, 107)

Globalni pomen Expa v poznejšem modernem obdobju na splošno upada, kajti po eni strani Expo ni več univerzalno prizorišče inovacij (posledica specializacije in diferenciacije sejmov), po drugi strani o njem ne moremo govoriti kot o sejmu, kjer bi se predstavljali tehnološki izumi, ki bi jih množice prepoznale za zelo konkretne. Tu mislimo predvsem na današnji razvoj neopredmetenih tehnoloških izumov (npr. svetovni splet v primerjavi z nekdanjim klasičnim izumom – telefonom) in tehnologije na splošno (npr. genski inženiring). Poleg manjše percepcije tehnoloških izumov za konkretne, pa se v novodobnem času prav tako zmanjšuje potreba po fizični prisotnosti za namene informiranja o le-teh.

Glede na zapisano je jasno, da ima institucija Expo danes manjšo vlogo, vendar v svojem bistvu še vedno predstavlja eno od (prvih) oblik »mega-dogodkov«, ki so razvite posebej za namen, da pritegnejo pozornost za določeno urbano destinacijo. (Ritchie 1984, 2) Expo poznega 20. stoletja in danes se je zatorej najbolj udomačil kot produkt turističnega žanra tematskih parkov, ki je zaradi svoje značilne »raznolikosti« še vedno privlačna oblika »mega-dogodka«. (Roche 2003, 106)

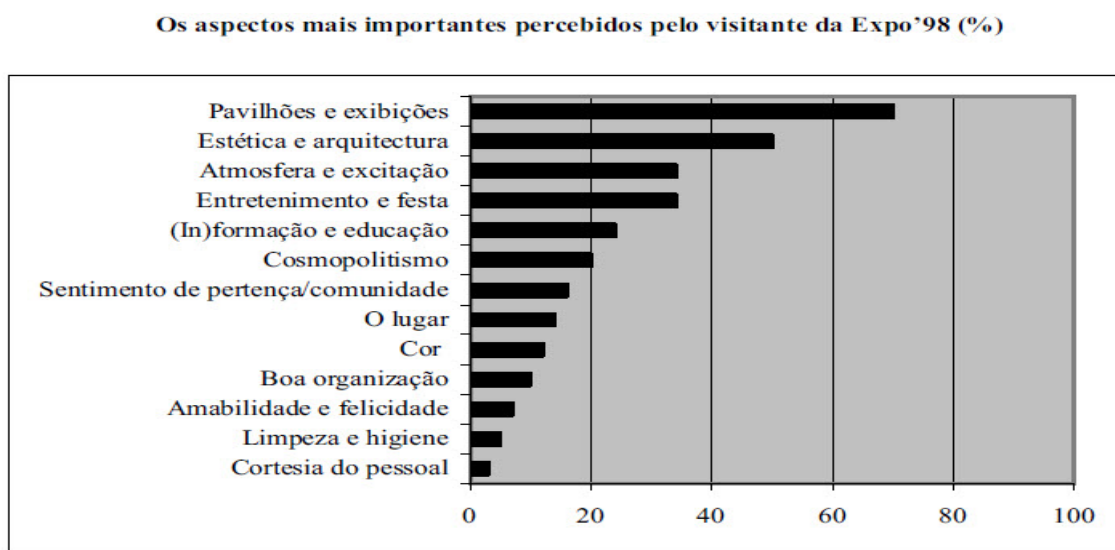
3.1 Lizbonski Expo '98

Portugalska je leta 1998, v svoji prestolnici gostila svetovno razstavo Expo, in sicer s temo »Oceani: Zapuščina prihodnosti«, ki je bila hkrati petstota obletnica portugalskega pomorskega odkritja – morske poti do Indije.

Osrednja tema lizbonskega Expa je bila tako povezana z oceani in o njihovi skrbi za prihodnost. V kontekstu novodobnih Expo-v kot tematskih parkov, je ta gradil na svoji podobi z elementi, ki so se nanašali na portugalsko tradicijo in kulturo povezano z morjem. Poleg dogajanja povezanega z osrednjo temo je bilo samo prizorišče v urbanističnem smislu tematizirano, bodisi s pomenljivimi oblikami prizoriščnih zgradb (paviljonov), poimenovanji ulic prizorišča, s tematskimi vrtovi ipd.

Prav paviljoni, estetika in arhitektura so bili vidiki, ki so jih obiskovalci Expa v največji meri prepoznali. Tem so sledila zabava, atmosfera, vzhičenje. Precej v manjši meri so obiskovalci Expo asociirali z informiranjem in izobraževanjem (glej *(In)formação e educação* v Tabeli 3.1).

Tabela 3.1: Najpomembnejši vidiki Expa '98 prepoznani s strani obiskovalcev (%)

Fonte: Inquéritos próprios, trabalho de campo realizado em 2001.

Vir: Mendes (2005, 99).

Prireditvev je trajala štiri mesece, v tem času jo je obiskalo preko deset milijonov obiskovalcev, sicer manj kot je bilo pričakovano, vendar pa je bilo sodelujočih držav več kot kdajkoli prej. Manjši obisk so organizatorji delno pripisovali k sočasnem odvijanju svetovnega prvenstva v nogometu v Franciji ter slabega vremena v začetnem delu prireditve.

Lizbonski Expo je bil glede na klasifikacijo BIE (glej Tabela 3.2), po eni strani format svetovnega Expa po drugi pa mednarodni, specializirani. Glede na kvalifikatorje, kot so »kategorija«, »pogostost«, »prostor«, »maks. trajanje«, ga lahko uvrstimo med svetovne Expe, medtem ko kvalifikatorja »tema« in »konstrukcije«, nakazujeta na mednarodno razstavo. To dvoumnost pri kategorizaciji lizbonskega Expa si lahko razlagamo z datumom sprejetja Lizbone za gostiteljico, ki datira pred nastankom najnovejše klasifikacije. Tudi uradni dokument BIE (Lisbon 1998) naslavlja lizbonsko razstavo dvoumno, in sicer za svetovno in specializirano.

Tabela 3.2: Klasifikacija³ svetovnih razstav po BIE

	SVETOVNI EXPO	MEDNARODNI (SPECIALIZIRANI) EXPO
KATEGORIJA	Registriran	Priznan
POGOSTOST	Vsakih 5 let	Med dvema svetovnima EXPO-ma
MAKS. TRAJANJE	6 mesecev	3 mesece
UDELEŽBA	Države, mednarodne organizacije, civilna družba, podjetja	Države, mednarodne organizacije, civilna družba, podjetja
TEMA	Tema mora odsevatı univerzalno skrb	Tema mora biti specializirana
KONSTRUKCIJE	Države udeleženke svoje paviljone dizajnirajo in zgradijo	Organizator priskrbi državam udeleženkam brezplačni prostor za svojo predstavitev
PROSTOR	Neomejena površina	Največ 25 hektarov
GOSTUJOČE MESTO	Mesto poskrbi za pospešitev projektov urbane in gospodarske preнове	Mesto skrbi za uveljavitev v mednarodnem prostoru in za promocijo rasti

Vir: BIE/ Introduction to Expos (2011).

Ne glede na morebitno ohlapno kategorizacije Expo-v z vidika retrospektive, nas v nadaljevanju zanima predvsem kvalifikator kompetentnosti gostujočega mesta pri udejanjenju poslanstva prireditve za pospešitev projektov urbane preнове ter za uveljavitev v mednarodnem prostoru.

³ Sedanja klasifikacija svetovnih razstav je s strani organizacije uveljavljena od leta 1996.

4 EXPO KOT POSPEŠEVALEC URBANIZACIJE

Pred začetkom revitalizacijskih del je to območje nesporno veljalo za najbolj zanemarjen in degradiran predel celotne urbane regije. Na območju je propadala manjša luka, izrabljena naftna rafinerija s pripadajočimi skladiščnimi kontejnerji in manjše vojaško odlagališče. Poleg tega je tu obstajalo tudi manjše barakarsko naselje z nekaj sto prebivalci.

Leta 1993 so ustanovili privatno podjetje z javnim kapitalom, imenovanim Parque Expo, ki se je zavezalo k implementaciji vseh del, vključno z dogodkom samim in k nadaljnjim nepremičninskim projektom.

Podjetju je država podelila ekskluzivne pravice načrtovanja in dolžnosti nad območjem, ki so predvsem olajševale in pospeševale spreminjanje območja.

Načrt je bil zastavljen za strategijo ustvarjanja novega pola v metropolitanskem območju, ta pol bi imel širši pomen, temeljil bi na strategiji razvoja v območje mešane rabe. Del načrta je na nek način poudarjal izgradnjo novega mestnega centra, ki bo vplival na celotno mesto. Na novo ustvarjeno bivše območje luške industrije na vzhodu mesta je ciljalo na integracijo novega območja oziroma novega centra s celotno metropolitansko regijo, ki bo prevzelo vlogo »starega centra.« (Ferreira v Carrière in Demazière 2002, 75)

Pomembni dejavniki za izbor lokacije Expa je bila njena bližina do edinega lizbonskega letališča in avtoceste Lizbona-Porto ter vzhodnega kraka železniškega omrežja. (Castro in Lucas v Vale 2005, 11) Ambicija k doseganju ravnotežja med Zahodno in Vzhodno Lizbono pa je še dodatno pripomogle k dokončnem izboru lokacije.

Območje revitalizacije (glej Sliko 4.1 in 4.2 ter Prilogo D) je obsegalo 340 hektarjev ob obali rečne delte, samo prizorišče dogodka pa je bilo omejeno na manjši osrednji del. Od tod je jasno, da je bilo samo prireditveno območje le manjši del načrta za celotno spremembo območja. Osrednji del danes vsebuje pretežno dejavnosti povezane s turizmom in potrošnjo, medtem ko zunaj tega območja prevladujejo stanovanjski in poslovni objekti. Poleg samega območja celovite prenove so v obseg del prenovitev vključili tudi posodobitve in izboljšanje prometne infrastrukture, ta dela se kažejo v dokončanju nove linije podzemne železnice, novega rečnega mostu in cestnega omrežja za potrebe k

boljši povezanosti z okoliškim že obstoječim cestnim sistemom in letališčem. Velika pridobitev mesta je bila predvsem izgradnja vzhodnega potniškega centra - Gare do Oriente⁴, kjer se stikajo različni javni transporti. Potniški center je postal največje transportno vozlišče v državi.

Slika 4.1: Lokacija in obseg Expa / Parka narodov v Lizboni

Vir: Cabral in drugi (2003).

Slika 4.2: Območje Parka narodov 1993 in 2005

Vir: Parque EXPO (2007).

⁴ Gare do Oriente je delo priznanega španskega arhitekta in inženirskega oblikovalca Santiaga Calatrave.

5 LIZBONSKI PARK NARODOV – OBDOBJE PO EXPU

5.1 Zapuščina Expo prizorišča

Z namenom, da bi ekonomsko revitalizirali območje, so se v največjem obsegu izogibali nastanka »mesta duhov«. Prav zato se je organizacija Parque Expo odločila, da bo v najkrajšem možnem času po končanem dogodku, ljudem ponudila javni park. Organizacija je uspešno ohranila tisti moment, ko se navdušenje nad izvedenim dogodkom še ni poleglo. Prizorišče Expa so po zaključnem dnevu zaprli za dva tedna, nato pa znova odprli in mu dali ime Park narodov. Zgradbe, ki so služile za razstavne namene Expa, so dobile nove namembnosti. Da bi ohranili atraktivnost Parka narodov, je organizacija javno razkrila datume odprtja novih starih atrakcij in na ta način uspešno povečala zanimanje javnosti za nove pridobitve na tem območju. Poleg tega se je organizacija zavzemala za manjše hkratne gradbene posege, z namenom, da območje ne bi dajalo vtisa o velikem delovišču.

Sejemska prizorišča Expa in zanj zgrajeni objekti, veljajo za sidrišča dogajanja današnjega območja Parka narodov ter delujejo kot »generatorji« privlačnosti novega mestnega območja. Prizoriščni objekti danes služijo za različne vsebine:

- Paviljon oceanov je postal domovanje največjega evropskega morskega akvarija. V slabih dvanajstih letih po odprtju je atrakcijo obiskalo petnajst milijonov obiskovalcev, kar znaša v povprečju letno več kot milijon obiskovalcev.
- Portugalski paviljon je veljal za najbolj ikoničnega od vseh paviljonov. Kot samo ime pove, se je tam predstavljala gostiteljica dogodka. Ta danes še nima dokončnega najemnika, večino časa po svetovni razstavi je služil za različne umetniške ekspozicije. Za prostore paviljona se je že zanimalo ministrstvo, muzejisti pa bi v njem radi uredili arhitekturni muzej.

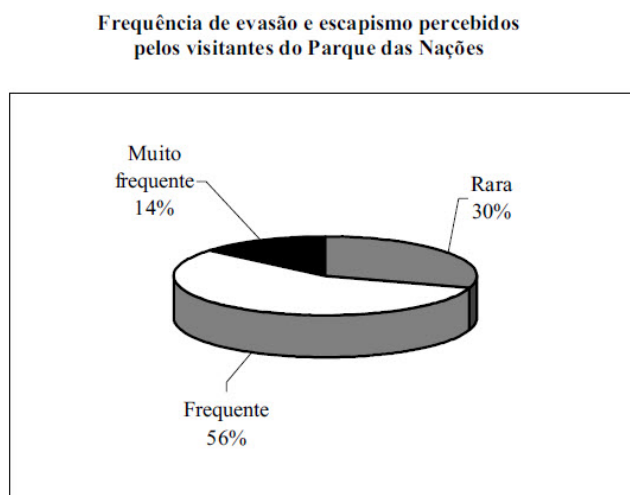
- V bivši Paviljon morskih znanosti so leto kasneje naselili center sodobne znanosti. Že od svojega odprtja je gostil pet večjih razstav evropskih muzejev in centrov znanosti. Lastnik zdajšnjega muzeja je država in spada pod okrilje ministrstva za znanost in tehnologijo.
- Atlantski paviljon, v času Expa znan kot Paviljon utopije, je bila nova zelo potrebna pridobitev mesta. Gre za večnamensko dvorano, ki služi za prirejanje različnih koncertov, gosti lahko tudi druge prireditve – športne in kulturne. Dvorana lahko ob športnih dogodkih sprejme petnajst tisoč obiskovalcev. Najodmevnejši dogodki, ki so se zgodili v areni so bili predvsem glasbeni koncerti popularnih izvajalcev ter MTV-jevske evropske glasbene nagrade v letu 2005.
- Pomembna gonilna sila za območje je Lizbonski sejmski center, ki je prevzel dejavnosti prvotnega sejmskega centra iz petdesetih let. Prostori lizbonskega sejma so v času Expa služili za predstavitve držav udeleženk, danes pa je center gostitelj velikih mednarodnih konferenc in sejmov.
- Na območju je nastal lizbonski kazino (bivši Paviljon prihodnosti) in je prvi kazino na Portugalskem znotraj enega od glavnih urbanih naselij. Svoja vrata je odprl v letu 2006. Glede na podatek Businessweek-a velja za največji igralni center v Evropi. (Baigorri 2009)
- Nakupovalni del območja sestoji iz nakupovalnega centra z imenom Vasco da Gama ter okoliških prodajaln (sam center obsega preko 160 trgovin) in je tretji največji ter drugi najbolj obiskovani nakupovalni center v Lizboni. V času razstave je zgradba služila za glavni vhod na prizorišče, povezana je s potniškim terminalom, zgrajenim v istem obdobju.
- Med zadnjim pridobitvami območja bo novi luksuzni hotel, ki je dejansko prizidek k panoramskemu stolpu Vasco da Gama. Ta je v času Expa veljal za razgledni stolp nad prizoriščem (glej Sliko 5.1).

Poleg omenjenih atrakcij je območje posejano tudi z drugimi zanimivimi vsebinami. Obiskovalcem je na voljo veliko javnih površin, te površine obsegajo sprehajalne poti, vrtove ter večji park Tejo, ki je namenjen predvsem športni

rekreaciji. Območje med vrtovi in ob reki je obdano z mnogimi sprehajalnimi potmi, ob teh pa se nahaja urbana dekoracija (fontane in druge dekorativne vodne inštalacije, interaktivne umetnostne inštalacije, ipd.).

Območje po Expu še vedno v veliki meri zadovoljuje potrebe post-modernega obiskovalca po eskapizmu in prebegu v kontekstu potrošnje ali prosto-časovne aktivnosti. V Tabeli 5.1 so prikazani deleži pogostosti zaznavanja eskapizma in prebega s strani obiskovalce Parka narodov.

Tabela 5.1 Pogostost zaznavanja eskapizma in prebega v Parku narodov

Fonte: Inquéritos próprios, trabalho de campo realizado em 2001.

Vir: Mendes (2005, 94).

56 odstotkov obiskovalcev pogosto (*frequente*) in 14 odstotkov zelo pogosto (*muito frequente*) občuti Park narodov kot prostor prebega in eskapizma.

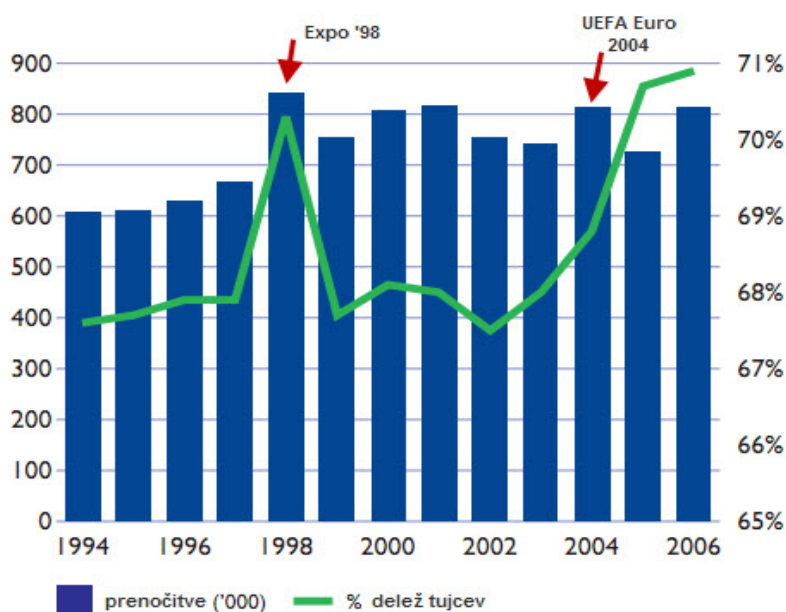
Glede na objavljeno raziskavo Lizbonske turistične organizacije v letu 2009 (*Observatório de Turismo de Lisboa*) je Park narodov, oziroma njegov osrednji del – bivše Expo prizorišče, med najbolj obiskanimi območji znotraj lizbonske regije. Po deležu turistov sledi na lestvici takoj za večino historičnih predelov mesta, z izjemo Alfame, pred katero se je uvrstil mesto višje, ironija pri tem pa dejstvo, da je Alfama najstarejši predel Lizbone in Park narodov, najnovejši. V isti raziskavi izvemo še, da so morski akvarij, kazino in muzej znanosti med

najbolj obiskanimi turističnimi atrakcijami regije, vendar ne v tako velikem deležu kot celotni Park narodov.

Eden ključnih ciljev dogodka je bil večja domača in predvsem mednarodna prepoznavnost Lizbone kot turistično atraktivnega mesta na atlantski obali. Poslovno-kongresni turizem, v tem smislu še posebej napreduje, prav zaradi nekaterih novih pridobitev Expo prizorišča. Po zadnjih podatkih lestvice mednarodnih srečanj ICCA⁵ iz leta 2010 je Lizbona gostila 106 mednarodnih kongresov in prireditvev, to jo uvršča po številu srečanj na osmo mesto na svetu. Podatki so iz leta 2009, ko se je že čutila vsesplošna gospodarska kriza, kljub temu pa je Lizbona glede na predzadnje podatke pridobila dve mesti na lestvici.

Od lizbonskega Expa dalje je v regiji na splošno opazen trend v povečanju turističnih prenočitvev (glej Tabelo 5.2). Iz tabele lahko razberemo, da se je opaznejše povečanje zgodilo prav v letu dogodka, od takrat dalje pa se število prenočitvev ni zmanjšalo na raven pred letom 1998.

Tabela 5.2: Turistične (komercialne) prenočitve v lizbonski regiji (1994/2006)

Vir: World travel & tourism council (2008, 13).

⁵ Mednarodna asociacija za kongrese in prireditve.

Slika 5.1: Stolp Vasco da Gama s hotelskim prizidkom

Vir: SkyscraperCity (2011).

5.2 Mesto-tvornost širšega območja

Kot že omenjeno je država za izvedbo urbanističnega razvoja območja ustanovila podjetje Parque Expo, ki je skrbelo za nadaljnji nepremičninski projekt po Expu. Nepremičninski projekt Expo Urbe je poudarjal več-funkcionalno območje mešane rabe, tj. eno naselje v katerem se živi, dela, nakupuje in zadovoljuje potrebe po rekreaciji in zabavi (glej Prilogi C in Č). Na začetku transformacije širšega območja, projekt Expo Urbe ni moral v celoti predvideti ali se bo novo območje zares razvilo v privlačni novi center Lizbone. Da bi bila transformacija čim bolj v skladu z ambicijami, so si pri projektu prizadevali, da bi na območju dosegli nivo storitev sprejemljivih standardov ter težnjo po zagotavljanju kvalitetnega javnega prostora. Poudariti je treba, da državno podjetje Parque Expo oziroma njen projektni podizvajalec ni sodeloval z vsesplošnim urbanističnim načrtom mesta. Lizbonski urbanistični oddelek je še pred Expo-m predlagal načrt, ki bi reševal vprašanje o možnem socialnem razkoraku med okoliškimi mestnimi četrti, kajti pričakovanja pred Expo-m so bila jasna, prizorišče bi moralo posledično spodbuditi večje zanimanje za okoliške četrti. Projekt Expo Urbe je »žal« vodil svojo vizijo z diskretnim planiranjem brez navez z drugimi projekti urbane prenove in brez dialoga z okoliškimi revnejšimi soseskami. (Swyngedouw in drugi 2002) Socialni razkorak novo nastalega območja z ostalimi območji vzhodne Lizbone je tako danes opazen z nepovezanostjo novega s starim (glej Sliko 5.3), povezav namreč skorajda ni, zato tudi ne moremo govoriti o nedvomnem družbenem donosu projekta. (Swyngedouw in drugi 2002)

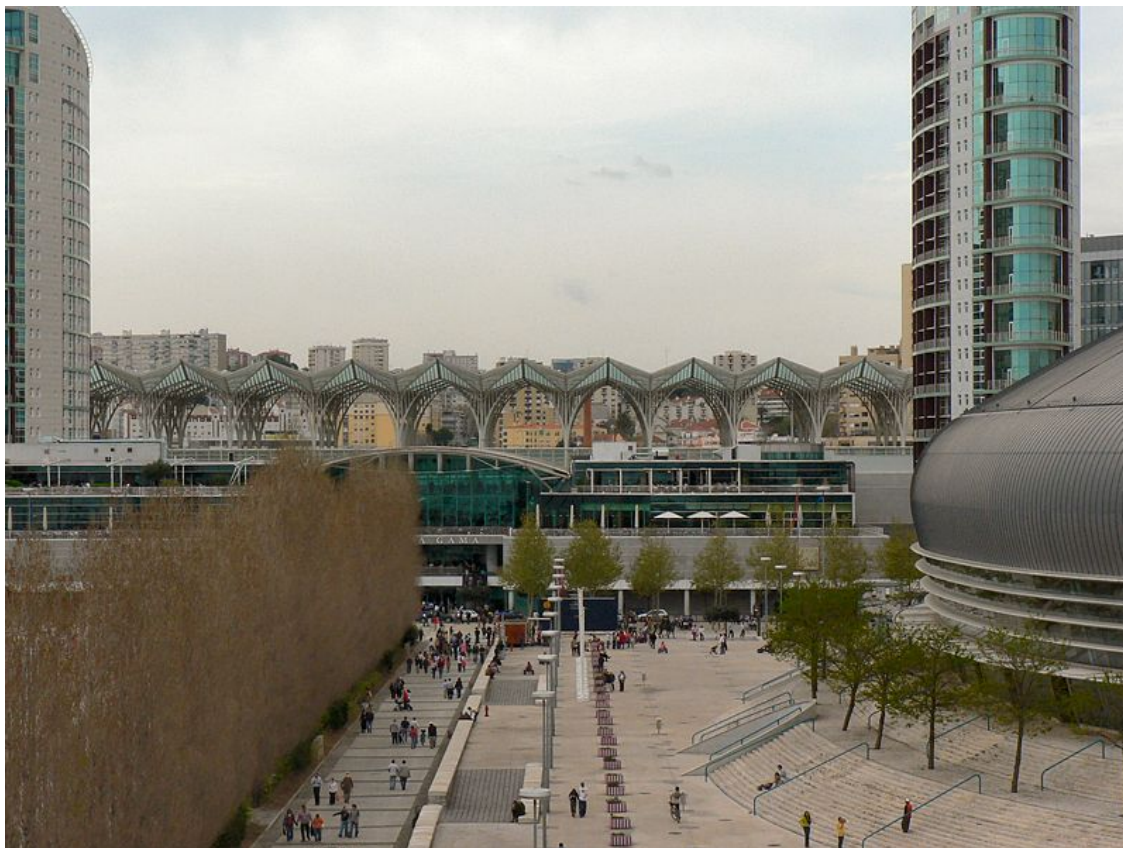
Poleg povečane fragmentacija mesta, zaradi omenjene nepovezanosti, je projekt slabo predvidel tudi nadaljnji stanovanjski razvoj samega območja. V letih pred izgradnjo stanovanjskih enot območja je Expo Urbe zagotavljal, da bodo te na voljo za vsak žep, vendar danes Park narodov velja za enega najdražjih predelov mesta. Vzrok za to je bila slabo predvidena finančna konstrukcija projekta, ki na koncu ni dosegla »pozitivne ničle«, temveč primanjkljaj. Delni razlog za to so bili manjši dobiček od prodanih vstopnic in sredstev sponzorjev Expa ter dražja gradnja stavb in infrastrukture. Da bi

zmanjšali primanjkljaj je projekt tako uvedel višje cene nepremičnin ter podražitev ostalih že vnaprej dogovorjenih cen.

Ne glede na podražitve je projekt Expo Urbe skoraj do konca realiziran. Zunaj ožjega (Expo) intervencijskega območja je danes v smislu novogradenj, mogoče opaziti pravo urbano ekspanzijo. Zgrajeno je bilo 8.260 domov, ki danes lahko sprejmejo do 20.000⁶ novih stanovalcev. (Vale 2005, 12; Pereira in Nofre 2011, 668) Zaradi očitne višje dohodkovne strukture lastnikov in najemnikov nepremičnin se na območju po definiciji dogaja gentrifikacija. Glavni očitek na urbanistične trende spreminjanja območja v zadnjem času, se vidi predvsem na njegovi ekskluzivnosti in zapiranja vase v nekakšen »geto«, oziroma mesto v mestu, kjer je neoliberalni kapitalizem glavni imperativ. Proces zelo dobro ponazarja Združenje stanovalcev in trgovcev Parka narodov (*AMCPN*), ki se je v letu 2011 s svojimi aktivnostmi zelo približala k ustanovitvi nove mestne občine. Lahko rečemo, da se poleg obstoja fizične ločnice, ki jo danes zamejuje posodobljen železniški tir in strnjena pozidava stanovanjskih blokov ob njem, v prihodnosti obeta tudi administrativna zamejitev območja.

⁶ Ocene kažejo, da naj bi danes na območju Parka narodov živel okoli 20.000 ljudi. Natančnejše podatke se lahko pričakuje konec leta 2011, ko bodo znani podatki portugalskega popisa prebivalstva v letu 2011.

Slika 5.3: Ločnica med socialnim blokovskim naseljem in Parkom narodov

Vir: Paulo Juntas (2006).

V radijski reportaži »Expo 98 - deset let kasneje« (*Expo 98 - Dez Anos Depois*), stanovalci navdušeno opisujejo bivanje v Parku narodov kot življenje v letovišču, po drugi strani se zavedejo premajhne prostorske kapacitete edine osnovne šole na območju.

Primat potrošniške in turistične infrastrukture nad osnovnimi - izobraževalnimi je dobra ponazoritev jedra razvoja Parka narodov, ki jo občutijo njeni prebivalci. V nadaljevanju zato želimo z raziskavo preveriti določene ugotovitve o dejavnostih, ki definirajo namembnost Parka narodov.

6 RAZISKAVA

6.1 Raziskava o namembnosti območja Parka narodov

Z raziskavo želimo pojasniti, kako na novo območje Lizbone gledajo njeni obiskovalci, oziroma natančneje, katere vsebine območja, obiskovalce pritegnejo, da območje morda večkrat obišejo. Zanima nas tudi kateri so tiste elementi Parka narodov, ki obiskovalce motijo oziroma katere negativne trende sprememb območja opazajo. Opravljena raziskava služi predvsem za orientacijo, kako del specifične populacije dojema trenutno ureditev Parka narodov. Do kakšne mere ji je (ne)naklonjena? Za katere dejavnosti ji služi? V kolikšni meri bi jo predstavila drugim – tujcem?

Podatki so se zbirali od 9. do 23. februarja 2011 s spletno anketo Kwik Surveys, objavljeno na forumu SkyscraperCity (glej Prilogo A). Opazovanje na terenu ter stiki z domačini so služili za oporo pri snovanju anketnega vprašalnika ter interpretacije rezultatov.

Anketa vsebuje skupaj štirinajst vprašanj zaprtega, polodprtega in odprtega tipa. Osem vprašanj se navezuje na samo tematiko, preostalih šest je v sklopu demografskih vprašanj.

6.2 Spletni forum in omejitve raziskave

Spletni forum SkyscraperCity je že desetletje eno izmed najaktivnejših virtualnih debatnih skupnosti s področju novosti in razvoja urbanih projektov. Njeni člani, teh je preko pol milijona, predstavljajo pretežno laično javnost, ki kaže navdušenje in motiviranost pri razpravljanju o stvareh, ki se dotikajo tem o novogradnjah, arhitekturi, infrastrukturi, urbanem dizajnu ter o urbanizmu v najširšem možnem smislu ter na globalnem nivoju.

Pozitivno lastnost omenjene spletne skupnosti, za potrebe diplomske naloge, vidimo v tem, da je spletni forum členjen na podkategorije kot so kontinenti, države, pokrajine, mesta in splošna členitev foruma v lokalne diskusije. Na ta

način, se lahko člani spletne skupnosti aktivno udeležujejo razprav o temah, ki so za njih dejansko lokalnega značaja in hkrati ne razpravljajo le s podobnimi entuziasti, ki so sočlani spletne skupnosti, temveč tudi s sodržavljeni ali celo več - s someščani.

Da bi izvedeli za mnenja o sedanji ureditvi urbanega projekta svetovne razstave Expo '98 je bila povezava do ankete objavljena v podkategorijo »portugalski forum« (*Fórum Português*). Na ta način je bilo najlažje priti do zelenih informacij, saj so uporabniki, ki razpravljajo v tej podkategoriji, v večini prebivalci Portugalske, poleg tega je v povprečju vsak četrti prebivalec Portugalske tudi rezident širšega metropolitanskega območja Lizbone, tovrstna realna razmerja se po navadi kažejo tudi v virtualnih skupnostih.

Anketa je bila sestavljena v angleškem jeziku in na to so bili opozorjeni tudi vsi obiskovalci teme, v kateri je bila povezava do ankete. Nekateri so se že na podlagi tega sami odločili ali bodo v anketi sodelovali ali ne. Dostop do ankete je bil zaščiten z geslom, z namenom zmanjšanja zlorabe s strani samodejnega reševanja vprašalnika in podobnih tveganj. Dostop do reševanja vprašalnika je bil omogočen tako le s spletišča *skyscrapercity.com*, kjer je bilo geslo objavljeno.

Kot smo že omenili, so anketiranci, obiskovalci spletnega foruma, entuziasti urbanizma v najširšem možnem smislu. V našem primeru, zato ne moremo govoriti niti o reprezentativnem vzorcu populacije, ki prepozna raziskovano mestno območje niti o reprezentativnem vzorcu obiskovalcev spletnega foruma. Kvaliteto zbranih podatkov vidimo v tem, da so jih posredovali anketiranci, ki so bili močno motivirani za izražanje mnenj o svojem videnju novega mestnega območja. Dve tretjini respondentov od skupno 31-ih se je »pohvalilo«, da so anketo rešili. Poleg tega so morebitne obiskovalce teme, v kateri je bila povezava do ankete, napeljevali k temu, da bi jo izpolnili.

Interpretacije rezultatov so zatorej kombinacija pridobljenih podatkov motiviranih posameznikov iz spletne ankete ter samorefleksije empiričnih zaznavanj v času obiskovanj preučevanega območja.

6.3 Analiza odgovorov in interpretacija rezultatov

Kaj vam je v Parku narodov najbolj/najmanj všeč?

(kvalitativno vprašanje)

Odgovore sodelujočih v anketi lahko razvrstimo v tri skupine naklonjenosti. Estetizacija prostora; potrošniške dejavnosti; pridobitev javnih prostorov.

Med pogoste odgovore v skupini »estetizacija prostora« sodijo: »Lizbona kot evropska prestolnica si zasluži drugačno in moderno arhitekturo z visokimi stolpnici«, »občutek modernosti«, »moderna arhitektura«, »železniška postaja«.

Skupina »potrošniške dejavnosti«: »nakupovalni center Vasco da Gama«, »nakupovanje in zabava«, »raznolikost (nakupovanje, koncerti, kino)«.

Skupina »pridobitev javnih prostorov«: »veliko peščevih površin«, »neposredni stik z reko«, »odprtost prostora«, »zelene površine«.

Večina vprašanih ni imela težav pri naštevanju dobrih lastnosti območja, medtem ko so morali naštetih slabosti, je bilo teh precej manj. Veliko sodelujočih je naštel več pozitivnih lastnosti in le kakšno slabost ali pa sploh nobene.

Nekateri odgovori, ki zdajšnji ureditvi območja niso naklonjeni so: »na novo zgrajeno območje deluje preveč umetno in nima duše«, »prevelika pozidava območja v zadnji letih«, »velika zgoščenost zgradb«, »pomanjkanje pravih (visokih) nebotičnikov«, »v povprečju višje cene kot drugod po mestu«, »malo ljudi izven osrednjega centra Parka narodov, kjer so stanovanjski objekti«, »premalo interakcije z reko«.

Kaj je tisto, kar bi turistu predlagali, da vidi in obiše v Lizboni (kateri del Lizbone točno)? Prosim, da po vrstnem redu imenujete tri območja Lizbone. Pri tem 1 pomeni najbolj in 3 najmanj (vendar bi vsa tri območja predlagali).

(kvalitativno vprašanje)

Več kot polovica vprašanih bi Park narodov uvrstila na enega izmed treh turistom najpriporočljivejših oziroma najatraktivnejših lizbonskih mestnih območij, malo manj kot polovica pa bi območje priporočila kot prvo oziroma

drugo izbiro.

Predstavljajte si lep sončen dan, ko imate prosti čas. Porabili bi ga radi nekje na prostem v Lizboni. Katera lokacija je tista, na katero bi prvo pomislili?

(kvantitativno vprašanje)

Tretjina vprašanih bi ob lepem vremenu, na prostem v Lizboni, preživela v Parku narodov, skoraj polovica pa na glavnem historičnem trgu in okoliških ulicah.

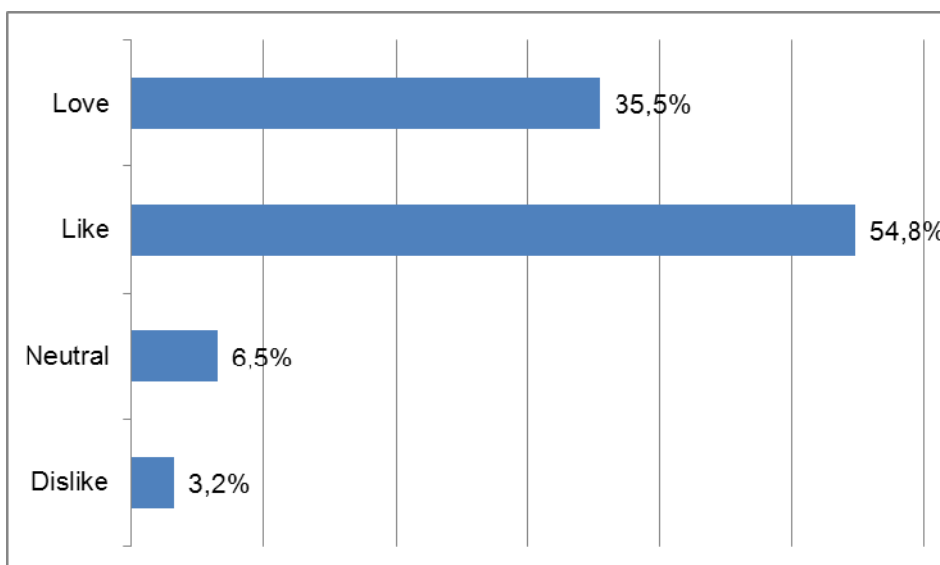
V tem pogledu Park narodov še vedno nekoliko zaostaja za starim mestnim jedrom. Vsekakor je rezultat v prid novem mestnem območju vse prej kot zanemarljiv.

Kako bi opisali vaše občutenje do območja Parka Narodov?

(kvantitativno vprašanje)

Večina vprašanih ima pozitivne občutke do območja (glej Tabelo 6.1). Preko 35 odstotkov anketirancev območje obožuje, oziroma ga ljubi (*love*), več kot polovica ga ima rada (*like*). Navedene možnosti, da bi območje sovražili (*hate*) ni izbral nihče izmed vprašanih, zato je v grafikonu ne navajam.

Tabela 6.1: Deleži naklonjenosti do Parka narodov⁷

n=31

Kolikokrat na teden se napotite v Park narodov?

(kvantitativno vprašanje)

Dobra tretjina anketiranih območja ne obišče vsak teden.

Več kot polovica vprašanih (60%) je v Parku narodov vsaj enkrat do trikrat na teden. Glede na to, da vsi razen enega od anketirancev ne stanujejo in ne hodijo na delo v Park narodov ter da je le slaba tretjina vprašanih tudi stanujočih v Lizboni, lahko trdim, da je tedenska pogostost obiska sodelujočih v anketi precejšnja.

Kateri so glavni razlogi za vaš obisk Parka narodov? (izberete lahko več odgovorov) *V kolikor izberete "drugo preživljanje prostega časa" ga prosim napišite.

(kvantitativno vprašanje)

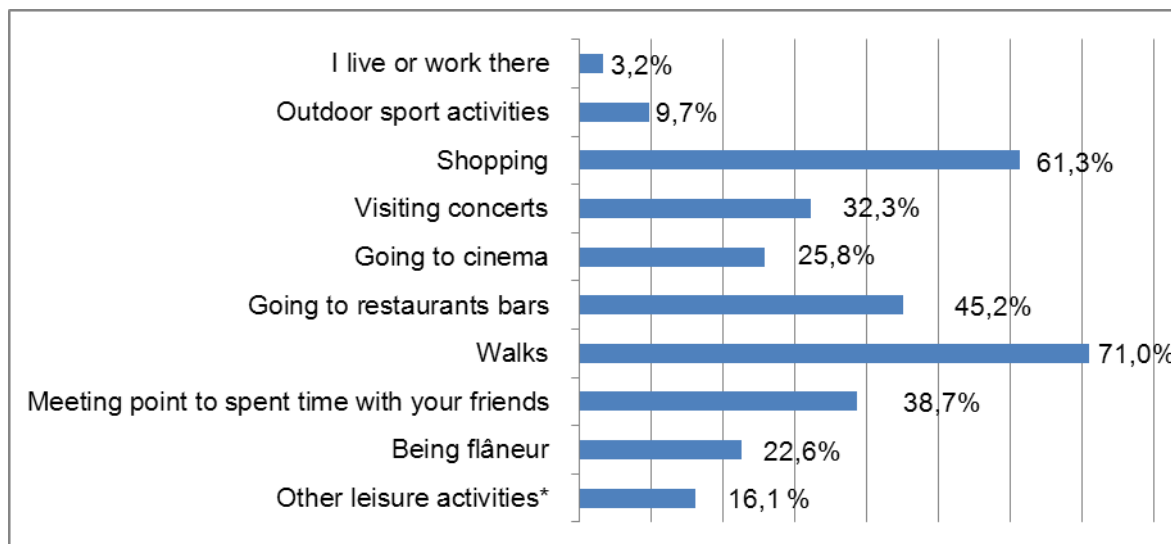
Prednjačita dva odgovora, in sicer v kontekstu potrošnje »nakupovanje« (*shopping*) z 61 odstotki in v kontekstu vrste rekreacije »sprehodi« (*walks*) z 71

⁷ Tabele 6.1–6.3 so plod naše raziskave »Raziskava o namembnosti območja Parka narodov«, ki je del pričujočega diplomskega dela.

odstotki. Govorim lahko o dveh prosto-časovnih dejavnostih. Poleg tega lahko v sklopu potrošnje štejemo tudi »obiskovanje restavracij, barov« (*going to restaurants, bars*) ter odgovora »obisk koncertov«, »obisk kina« (*visiting concerts; going to cinema*).

Lahko trdimo, da je potrošnja vsekakor gonilna sila območja Parka narodov, predvsem v ožjem prizorišču, kjer se je odvijal Expo (glej Tabelo 6.2). Največje število ljudi dostopa do prizorišča z javnim transportom, njegova infrastruktura pa je povezana z nakupovalnim centrom, ki je glavni povezovalni koridor do prizorišča. Potrošnja je posamezniku, v tem primeru, očitno do neke mere vsiljena.

Tabela 6.2: Deleži razlogov obiska Parka narodov

n=31

Koliko časa povprečno porabite med obiskom Parka narodov?

(kvantitativno vprašanje)

Približno dvajset odstotkov vprašanih se v Parku narodov zadržuje eno uro in manj. Prav toliko pa je tistih, ki ostanejo več kot tri ure. Iz tega lahko sklepam, da je trajanje obiska območja odvisno predvsem od vsebine, ki jo obiskovalci tam iščejo. Preko polovice vprašanih se v Parku narodov zadržuje od ene do treh ur. Upamo si trditi, da je večina anketirancev namenjena v območje zaradi

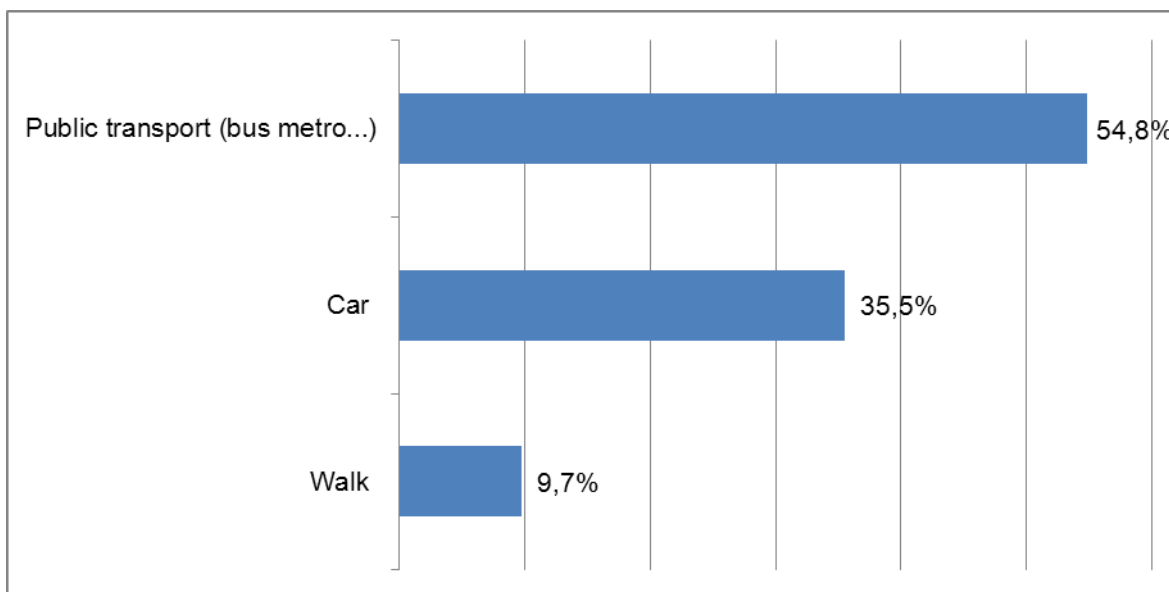
enega »glavnega« cilja, bodisi v smislu potrošniških vzorcev (kino, koncert, nakupovanje, ipd.) ali preprosto uživanje v javnem prosto-dostopnem prostoru (pohajkovanje, sprehajanje) in na poti (*on the move*) izvedene potrošnje.

S katerim prevoznim sredstvom se po navadi napotite v Park narodov?

(kvantitativno vprašanje)

Več kot polovica anketiranih se v Park narodov pripelje z javnim prevoznim sredstvom (*public transport*). Dobra tretjina pa dostopa do območja z osebnim avtomobilom (*car*) (glej Tabela 6.3). Javni prevoz, predvsem vlak in podzemna železnica sta pripomogla veliko k lahki dostopnosti Parka narodov. Območje je v tem pogledu do neke mere uspelo udejanjiti vizijo dostopnosti Parka narodov z javnim prevoznim sredstvom.

Tabela 6.3: Deleži uporabe transportnih sredstev

n=31

Demografska vprašanja se nanašajo na spol, starost, izobrazbo in kraj bivanja anketirancev.

Večina sodelujočih v anketi je moškega spola. Povprečna starost so srednja dvajseta leta (okoli 27 let). Večina je visoko izobraženih, nekateri pa so v

procesu pridobivanje visoke izobrazbe. Skoraj dvajset odstotkov vprašanih študira urbanizem, prav toliko jih študira naravoslovje. Malo manj kot trinajst odstotkov anketiranih študira ekonomijo. Dobrih dvanajst odstotkov respondentov študira s področja informatike. Malo manj (okoli deset odstotkov) jih študira arhitekturo. Slaba četrtnina so druga posamična področja študijev. Četrtnina vprašanih stanuje v naseljih z manj kot 100.000 prebivalci. Skoraj tretjina anketirancev živi v Lizboni, torej nekoliko več kot smo sprva ocenili. Za ostale grafične prikaze statistične analize glej Prilogo B.

7 SKLEP

V nalogi smo želeli z različnih teoretskih vidikov uokviriti večdimenzionalnost in vseprisotnost globalizacije. Najbolj nas je zanimala dimenzija globalizacije, ki se manifestira v obliki globalnih svetovnih praznovanj, še posebej nas je zanimala njena implikacija na nivoju konceptualnih sprememb nekega občega fizičnega prostora, torej ko je globalizacija gonilo procesa urbanizacije. Z vpeljavo konceptov deindustrializacije in »mega-dogodka« razložimo, kako mestno območje na ta način spreminja svojo podobo in funkcionalnost.

Govorimo o dveh fazah metamorfoze urbanega območja. »Mega-dogodek« je sprožil prvo fazo, tj. prizorišče Expa. V tej fazi smo pričali spektakelnosti prizorišča, z omejenim trajanjem, temu sledi druga faza, ki zapuščino tega prizorišča izkoristi za trajnostni razvoj območja. Glede na današnji pomen »mega-dogodka« Expa in kvalitete njegove zapuščine, lahko pojasnimo, da lahko tovrstni projekti pomenijo finančna tveganja, ki imajo nezaželene posledice v kontekstu mesto-tvornosti območja. Negativen učinek finančno neuspešnega Expa je bila podražitev nepremičnin na širšem območju revitalizacije, to pa je privedlo do gentrifikacije stanovanjskega dela.

Park narodov sicer izpolnjuje večino elementov območja mešane rabe, vendar njegova premajhna vpetost v širšem urbanističnem kontekstu, ne pripomore k razreševanju problematike integriranja socialno depriviligiranih skupin lizbonske regije. Ne spoprijemanje z dejanskimi socialnimi problemi Lizbone je razvidno v pomanjkanju neprofitnih stanovanj, teh v tako imenovanim novem mestnem območju sploh ni.

Ugotovili smo, da je bilo jedro razvoja prav v ožji intervencijski coni območja. Prizorišče Expa se je v razširjeni obliki preoblikovalo v mestno območje (Park narodov) z unikatno lizbonsko identiteto. Expo je uspel do te mere, da je ožje območje, na katerem se je odvijal dogodek, ostalo generator privlačnosti. Čeprav so prizoriščni objekti dobili druge vsebine in delujejo individualno, so ti postali in ostajajo spomenik neke uspešne zgodbe o preboju Lizbone na svetovni turistični zemljevid. Prav turistična in prosto-časovno potrošniška

dimenzija najboljše opisujeta današnje post Expo prizorišče. Prostor, ki je imel v času prireditve lastnosti spektakelnosti nosi v sedanost pomen, ki današnje širše območje označuje z ekskluzivnostjo.

Lizbona je preko urbanističnega mega projekta, katerega povod je bilo gostovanje svetovnega »mega-dogodka«, dobila nov urbani prostor, v katerem se živi, dela, nakupuje, zabava in rekreira. Novi prostor je atraktiven za domače in tuje obiskovalce. Z novim urbanim območjem je mesto pridobilo veliko javnih površin, sprehajalnih poti, promenado ob vodi, ipd. Park narodov je novo mestno središče, kjer ljudje lahko občutijo udobje javnega prostora. Lizbončani so dolgo časa po Belému (predel Lizbone) zopet dobili neposredni stik mesta z rečno plažo, ki služi za sprostitvev, gibanje na prostem in odmiku od mestnega vrveža.

Glede na opravljeno raziskavo smo ugotovili, da obiskovalci območje v veliki meri koristijo tako za potrošniške aktivnosti kot tudi za osnovne potrebe po gibanju in sprostitvi. Portugalci novo mestno območje obožujejo in ga z veseljem promovirajo tujcem. Navdušuje jih tudi veliko število višjih in arhitekturno drugačnih, modernih zgradb, ki jih je bilo v Lizboni pred časom precej manj. Pri tem lahko govorimo o neki vrsti zadovoljstva Portugalcev pri dohitevanju urbanistično moderniziranih evropskih mest. Park narodov je sicer eden izmed paradnih konjev lizbonske turistične organizacije, ki območje promovira za modernistično-futurističnega.

Večino negativnih sprememb, ki jih preučevana populacija dojema, razlagamo predvsem z omenjeno gentrifikacijo in kapitalističnem imperativom, ki območje oblikuje. Namreč zadnji projekt, ki ga bodo Parku narodov v kratkem zaključili je nov luksuzni hotel, torej novi element turistične infrastrukture, medtem ko prepotrebne nove osnovne šole za stanovalce območja še ni na vidiku.

8 LITERATURA

Associação de Moradores e Comerciantes do Parque das Nações (AMCPN). Dostopno prek: <http://www.amcpn.com/> (12. november 2011).

Baigorri, Manuel. 2009. The 20 Biggest Casinos. *Bloomberg Businessweek*, 27. avgust. Dostopno prek: http://www.businessweek.com/globalbiz/content/aug2009/gb20090827_782764.htm (25. avgust 2011).

Behrman, Jack in Dennis Rodinelli. 1992. The cultural imperatives of globalization: urban economic growth in the twenty-first century. *Economic Development Quarterly* 6 (2): 115–126.

Berg van den, Leo, Jan van der Meer in Alexander H.J. Otgaar. 2000. *The attractive city: catalyst of sustainable urban development: The Impact of EXPO '98*. Rotterdam: Erasmus University.

BIE. 2010. *Lisbon 1998*. Dostopno prek: http://www.bie-paris.org/site/en/library-a-publications/document-library/doc_details/276-lisbon-1998-french.html (10. avgust 2011).

--- 2011a. *Introduction to Expos*. Dostopno prek: <http://www.bie-paris.org/site/en/expos/intro-to-expos.html> (10. avgust 2011).

--- 2011b. *Organization*. Dostopno prek: <http://www.bie-paris.org/site/en/main/organization-m.html> (10. avgust 2011).

Cabral, João, Berta Rato in Julia Reis. 2003. *The Expo '98 Urban Project in Lisbon*. Dostopno prek: http://dspace.estt.ipt.pt/dspace_estt/bitstream/1234/2589/1/Expo_98_Joao_Cabral.pdf (12. avgust 2011).

Carrière, Jean-Paul in Christophe Demazière. 2002. Urban planning and flagship development projects: lessons from EXPO 98, Lisbon. *Planning Practice & Research* 17 (1): 69–79.

Critchley, Peter. 2004. *The Globalisation of place and space*. Dostopno prek: http://independent.academia.edu/PeterCritchley/Papers/813155/The_Globalisation_of_Place_and_Space. (8. avgust 2011).

Expresso. 2008. O Parque das Nações depois da exposição, 21. maj. Dostopno prek: http://arquivoexpresso.aeiou.pt/PDF/Expo98_210508.pdf (30. april 2011).

Hiller, Harry H. 2000a. Mega-events, Urban Boosterism and Growth Strategies: An Analysis of the Objectives and Legitimations of the Cape Town 2004 Olympic Bid. *International Journal of Urban and Regional Research* 24 (2): 439–458.

--- 2000b. Towards An Urban Sociology Of Mega-Events. *Research In Urban Sociology* (5): 181–205.

ICCA Press releases. 2011. *ICCA: Number of international association meetings continues to increase significantly*. Dostopno prek: <http://www.iccaworld.com/npps/story.cfm?nppage=2503> (7. oktober 2011).

Juntas Paulo. 2006. *Parque das Nações em Lisboa (Vista do teleférico)*. Dostopno prek: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/ba/Parque_das_Nações_5.JPG (27. november 2011).

Kušar, Simon. 2005. Ko se staro umika novemu. *Geografski obzornik* 52 (2): 4–13.

Kwik Surveys. Dostopno prek: <http://www.kwiksurveys.com/> (20. januar 2011).

Mendes, Luís. 2005. O lazer e o recreio no Parque nas Nações: o consumo, o lúdico e o estético na produção da cidade pós-moderna. *Inforgeo* (16–17). Dostopno prek: http://www.apgeo.pt/files/section44/1227097216_Inforgeo_16_17_p083a110.pdf (25. avgust 2011).

Observatório de Turismo de Lisboa. 2009. *Inquérito ao Grau de Satisfação, Região de Lisboa*. Dostopno prek: <http://www.visitlisboa.com/getdoc/cdde5af5-f0ad-42be-a863-511cddc91689/Inquerito-ao-Grau-de-Satisfacao-2009.aspx> (10. oktober 2011).

Parque EXPO. 2007. *Re: qualificar - Promover a qualidade da vida urbana*. Dostopno prek: <http://www.ebropolis.es/files/File/Encuentros/2007/lisboa.pdf> (27. oktober 2011).

Pereira, Patrícia in Jordi Nofre. 2011. *Rebuilding urban morphology: new centralities and urban inequalities in Southern European cities*. Dostopno prek: revista.aps.pt/cms/artigos_pdf/ART4dc41fa0632eb.pdf (25. avgust 2011).

Portal do Parque das Nações. Dostopno prek: <http://www.portaldasnacoes.pt/> (30. avgust 2011).

Ritchie, J. R. Brent. 1984. Assessing the impact of hallmark events: Conceptual and Research Issues. *Journal of Travel Research* 23 (1): 2–11.

Roche, Maurice. 2003. Mega-events, time and modernity: On time structures in global society. *Time and Society* 12 (1): 99–126.

SkyscraperCity. Dostopno prek: <http://www.skyscrapercity.com/> (15. marec 2011).

Swyngedouw, Erik, Frank Moulaert in Arantxa Rodriguez. 2002. Neoliberal Urbanisation in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode* 34 (3): 547–582.

TSF Rádio Notícias. 2008. *Expo 98 - Dez Anos Depois*. Lizbona, 22. maj. Dostopno prek: http://www.tsf.pt/PaginalInicial/Vida/Interior.aspx?content_id=920209 (3. april 2011).

Vale, David. 2005. *New centralities, residential mobility and commuting: Exploiting the connections in the case of Lisbon*. Dostopno prek: http://dsvale.com/wp-content/uploads/2011/06/DVale2005_New-centralities-residential-mobility-and-commuting.pdf (25. avgust 2011).

World Travel & Tourism Council. 2008. *Lisbon - The impact of travel & tourism in jobs and economy*. Dostopno prek: <http://www.visitlisboa.com/getdoc/9b5c151b-fb28-4619-bee2-3051598145e1/Lisbon---The-Impact-of-Travel---Tourism-on-Jobs-an.aspx> (29. oktober 2011).

Parque das Nações

Dear participants!

First of all, I would like to thank each and everyone for your interest in taking this short survey to help me with my paper work.
My paper work is oriented around Lisbon's new city centralities.
With your help, I would like to see how much can Parque das Nações compete with other places of interest within Lisbon.

Please take your time and answer questions sincerely for best possible results.

Best regards

Uros Djelic

* Imagine a nice sunny day and you have a free time. You want to spend your time outdoors somewhere in Lisbon. What is your first location that cross your mind? (if you choose "other" please name the location)

- Bairro Alto
- Praça do Comércio and surrounding streets
- Parque das Nações
- Belém
- Other

Reset

* How would you describe your feeling towards the area of Parque das Nações?

- Love Like Neutral Dislike Hate

Reset

* What is that you most like/dislike about Parque das Nações?

* How many times per week do you go to Parque das Nações?

0 - 1 time

- 1 - 3 times
- 3 - 5 times
- 5 or more times

Reset

* How much time do you spend in Parque das Nações on your average visit?

- 1 hour or less
- 1 - 2 hours
- 2 - 3 hours
- 3 - 5 hours
- 5 hours or more

Reset

* What are the main reasons for your visit to Parque das Nações? (you can choose more than 1 answer) *if you also choose "Other leisure activities" please name them

- I live or work there
- Outdoor sport activities
- Shopping
- Visiting concerts
- Going to cinema
- Going to restaurants, bars
- Walks
- Meeting point to spend time with your friends
- Being flâneur (a person who walks the city in order to experience it)
- Other leisure activities*

Reset

* What would you recommend a tourist to see and visit in Lisbon (what part of Lisbon exactly)? Please name three areas of Lisbon in order of preference. From 1 being the most preferred and 3 least preferred (but you would recommend them all)

* When you visit Parque das Nações what kind of mean of transport do you usually use when you go there?

Walk
 Bicycle
 Car
 Public transport (bus, metro...)

* Sex

Male
 Female

* Year of your birth (please, type full year, e.g. 1981)

* How much education do you have?

Primary school or less
 Middle school
 Some college
 Graduate student
 Post-graduate student
 Master or more

* What is your field of study? (if you choose "other" please write it down in the box)

Economics
 Urbanism
 Social studies (politics, sociology, journalism...)
 Disciplines of natural sciences (astronomy, chemistry, physics...)
 Architecture
 Law

Other

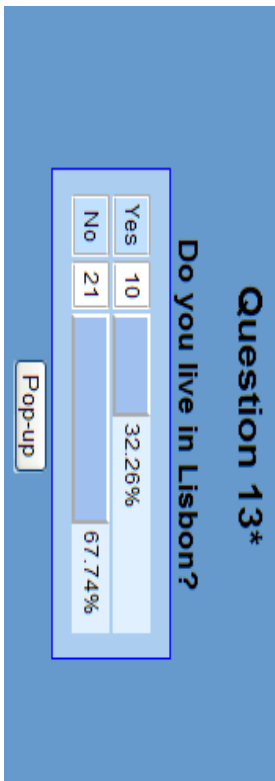
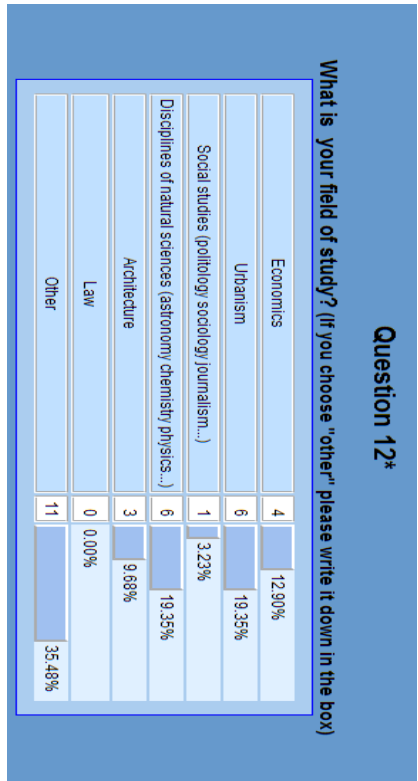
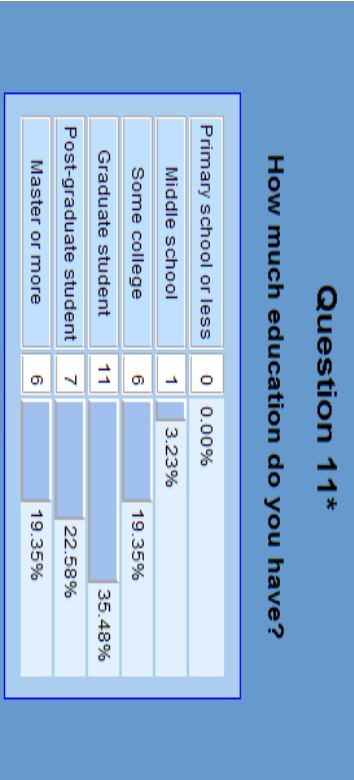
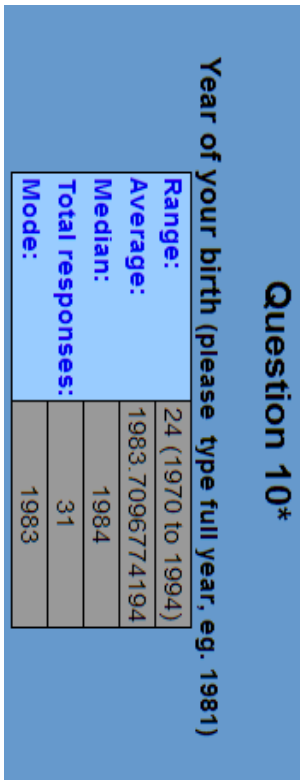
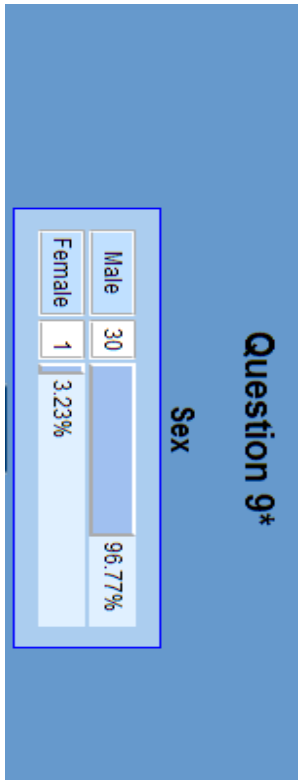
* Do you live in Lisbon?

No
 Yes

* How many inhabitants does your town where you live have? (please write down your town in the empty box)

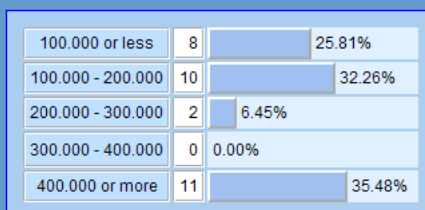
100,000 or less
 100,000 - 200,000
 200,000 - 300,000
 300,000 - 400,000
 400,000 or more

Priloga B: Statistične analize Kwik Surveys

Question 14*

How many inhabitants does your town where you live have? (please write down your town in the empty box)

ID		View Survey
1142369	Almada	View
1142441	+~550.000	View
1142613	Barreiro	View
1142830	Lisbon	View
1142937	lisbon	View
1143195	Loures	View
1145918	Sesimbra	View
1146254	Coimbra	View
1148022	Braga	View
1151655	Ericeira (42km Lisbon)	View
1155417	Guimarães	View
1156254	Currently living in Porto but originaly from Lisbon	View
1156403	Coimbra	View
1164387	Setúbal	View
1164470	Almada	View
1167312	25 000	View
1167717	Porto	View

Prevodi tujih izrazov:

Question 9: sex (spol) male (moški) female (ženska)

Question 10: Year of your birth (leto rojstva) average (povprečje)

Question 11: How much education do you have (Koliko izobrazbe imaš?)

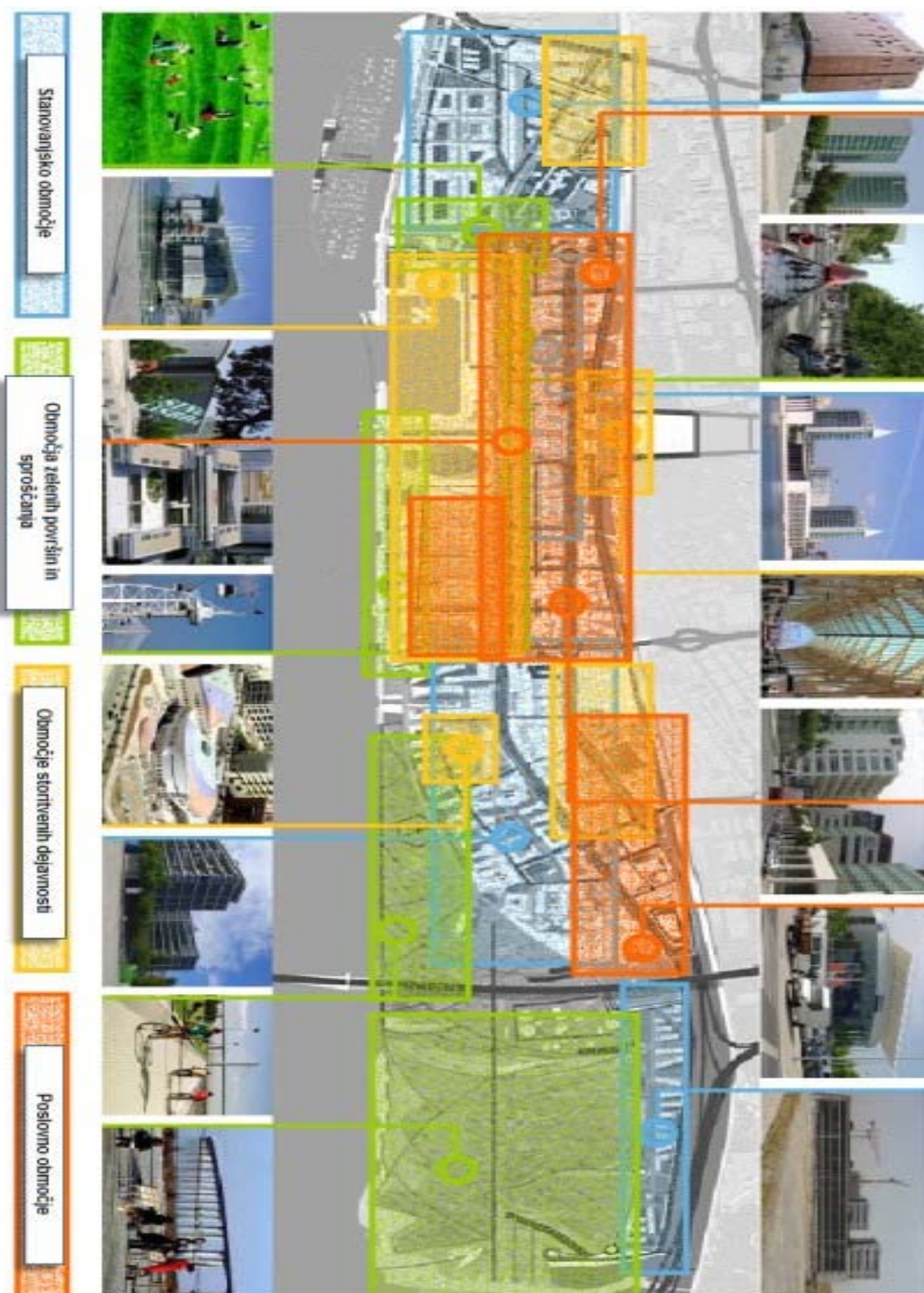
primary school (osnovna šola) middle school (srednja šola) Some college (nekaj fakultetne izobrazbe) graduate student (dodiplomski študent) post-graduate student (podiplomski študent) Master or more (magisterij ali več)

Question 12: What is your field of study? (Tvoje študijsko področje) economics (ekonomija) social studies (družbene vede) disciplines of natural sciences (naravoslovne vede) architecture (arhitektura) law (pravo) other (drugo)

Question 13: Do you live in Lisbon? (Ali živiš v Lizboni?) yes (da) no (ne)

Question 14: How many inhabitants does your town where you live have? (Koliko prebivalcev ima mesto v katerem živiš?) less (manj) or more (ali več)

Priloga C: Park narodov (območje mešane rabe)

Vir: Parque EXPO (2007).

Priloga Č: Komodifikacija prostora (območje mešane rabe)

Vir: Parque EXPO (2007).

Priloga D: Obseg celotnega območja Parka narodov (črtkano)

Vir: Expresso (2008).